

Szemle.

Válasz Cholnoky Jenőnek.

A magyar természet-, orvos- stb. tudományi országos kongresszus referátumai (kefelevonat) között (147—152. o.) van Cholnoky Jenőnek a kongresszus elé terjesztett: „A földrajz multja, jelene és jövő feladatai hazánkban“ c. jelentése is.

A tárgy rendkívüli fontosságára való tekintettel részletesen kellene foglalkoznunk ezzel a 6 folio-oldalra terjedő zavaros, felületes, tévedésekkel teli, célját tévesztett és a kongresszus hivatását meg nem értett cikkel, de ez, úgy vélem, a kongresszusra meghívott, tehát erre hivatottabb geográfusok feladata és kötelessége. Nagyon élénk világot vetne ez a részletes vizsgálat szerzőnek a magyar földrajz-tudomány jövő feladatairól vallott felfogására is.

En e helyen csak a 151. oldal 2. bekezdésében foglaltakra óhajtok kitérni, ahol azt olvashatjuk, hogy „a tudományos és kézikönyvek készítésében az idegen termékek átültetése ... valóságos merénylet a magyar tudomány ellen“.

Súlyos vád ez mindazon magyar tudósok ellen, akik idegen tudományos munkát ültettek át magyarra, de mindazok ellen is, akik ezeket a fordításokat közreműködésükkel elősegítették, így többek közt Kövesligethy Radó ellen, aki Berget könyvének magyar fordítását az eredetivel összehasonlította, sőt báró Eötvös Lóránd ellen is, akiről Berget könyvének előszava így emlékezik meg: „b. Eötvös Lóránd ... szíves volt elfogadni, hogy a fordítást neki ajánljuk és így az ő kegyes pártfogásával jelenik meg“. Súlyos vád ez a Kir. Magyar Természettudományi Társulat választmánya ellen is, amely számos idegen tudományos, különösen földrajzi munkát is magyarra fordíttatott. Súlyos vád a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgató-sága és igazgató-sága ellen, amely Hettner könyvét magyarul kiadta. Súlyos vád elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia ellen is, amely könyvkiadó vállalatában számos idegen tudományos munkát adott ki magyarul, stb.

Mivel én két ízben követtem el ilyen merényletet a magyar tudomány ellen, először 1910—11-ben, amikor Supan: „A fizikai földrajz alapvonalai“ c. munkájának lefordításában vettem részt, legutóbb pedig Hettner: „A leíró földrajz alapvonalai“ c. kétkötetes művét fordítottam magyarra és mivel fenti kijelentés egy komoly feladatok megoldására összehívott és válogatott tudós testületben, nem a Földrajzi Társaság szűkebb körében hangzott el, kénytelen vagyok arra röviden válaszolni.

Cholnoky-nak ez a véleménye a fordításokat illetően egészen új keletű. Amikor Supan könyvét fordítottuk le, erről ismertetésében (l. Földr. Közl. 1910., 369. o.) így ír: „De vegye meg minden tanuló, mert egész életére jó barátot szerez vele, amelynek anyaga ugyan itt-ott később változhatik, sok helyen pedig lényegesen bővíülhet, de mindig hasznos könyv marad. Valóban hálásak lehetünk a fiatal geográfusoknak, hogy ennek a kitűnő könyvnek, ezzel a kitűnő fordításával gazdagították geográfiai irodalmunkat“. Schaffer könyvének magyar kiadásáról pedig, amelyről most azt mondja, hogy *minek kellett azt magyarul kiadni*, így ír (l. Földr. Közl.

1921., 64. o.): „Mindenesetre hálaival tartozunk a Kir. Magy. Természettudományi Társulatnak, hogy ilyen gyönyörű könyvvel szaporította a magyar könyvtárak kín-
csét“.

Vajjon mi okozta ezt a Pál-fordulást? S vajjon miért ellenzi Cholnoky az idegen könyvek magyarra való fordítását? Azt írja a kongresszus elé terjesztett referátumok 151. oldalán: „Aktek tudományos könyvre van szüksége, az úgyszólván németül, franciául, angolul. Minek annak lefordítani a könyvet?“ Most hallom először, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók, polgári és középiskolai tanárok mind tudnak franciául, angolul és németül. Némi tapasztalatom pedig nekem is van. Egyetemi gyakornoki és tanársegédi minőségben 12 évet töltöttem a budapesti egyetem földrajzi intézetében, azóta a polgáriszkolai tanárképző főiskola tanára vagyok és több év óta a középiskolai tanárvizsgáló-bizottság tagja, de az egész vonalon éppen a nyelvismeret hiányát tapasztaltam. Elvégre a művelt nagyközönség sem elégszik meg már azzal, hogy földrajzi ismereteit csak az Uránia Színház előadásából és a szerelemről szóló előadás repriméjéből merítse. Hiszen már Cholnoky írja pl. a Supan-féle könyvről: „Nagyon ráfér a mi intelligenciánkra egy ilyen könyv“.

Azt írja továbbá Cholnoky, hogy „az idegennyelvű tudományos könyv magyar kiadása megakadályozza a magyar tudóstól származó könyvek megjelenését, mert hisz megtölti vele a vásárlók könyvtárát s ha már vettek fordított könyvet pl. mondjuk Európáról, akkor nem szívesen vesznek még egyet, ha eredeti is, Európáról“. Ezzel szemben a következő állapítható meg: Cholnoky: A levegő fizikai földrajza (eredeti) megjelent 1903-ban, Berget: A földgömb és légkör fizikája (fordítás) 1909-ben, Róna Zs.: Éghajlattan (eredeti) 1910-ben, Réthly: Időjárás és éghajlat (eredeti) 1921-ben, Cholnoky: Általános földrajz I. (levegő és óceán) 1923-ban. A fordítás tehát egyáltalában nem gátolta meg azt, hogy Róna könyve mindjárt a következő esztendőben megjelenjék. Sőt az érdekes az, és ez teljesen megcáfolja Cholnoky állítását, hogy Berget és Róna több ezer példányban nyomtatott munkája már évek óta teljesen elfogyott, ellenben Cholnoky: A levegő fizikai földrajza c. könyvből, amely már 1903-ban jelent meg, még most is van néhány példány a kiadó raktárában.

Supan könyvének fordítása 1910—11-ben jelent meg, miután 8 éven át hiába vártuk a földrajzi kézikönyvek következő köteteinek megjelenését. Hiszen maga Cholnoky írja 1910-ben (Földr. Közl., 368. o.): „A tudományos földrajz kézikönyvei c. vállalatban is csak a levegő fizikai földrajza jelent meg eddig (1903), a többire valószínűleg jó ideig kell még várunk“. ¹ Supan magyar kiadása néhány év alatt teljesen elfogyott. Lehetett volna eredeti magyar fizikai földrajzot kiadni, de ez nem történt. Ehelyett 1919-ben megjelent Schaffer: Általános geológiájának fordítása. De alig jelent meg ez a munka, amely természetesen sokat tartalmaz a fizikai földrajzból, mégis már 1923-ban megjelenhetett Cholnoky: Általános földrajza I—II. része. A III. rész ellenben, t. i. a morfológia, amiből alig van valami Schaffer könyvében, nem jelent meg máig sem. Úgy látszik tehát, más okok játszhatnak közre. Elhíhet-e pl. komoly ember azt, hogy azért nem jelent meg 30 éven át eredeti magyar antropogeográfia, mert Simonyi Jenő 1887-ben elkövette a magyar tudomány ellen azt a merényletet, hogy lefordította Ratzel munkáját?

De hogy miért hozza fel például Cholnoky cikkében éppen Európát, azt végképen nem értem. Hiszen Cholnoky pécsi kollégája, Prinz Gyula már 1923-ban közre-

¹ Még most is várunk rá, mert még máig sem jelent meg.

adta Európa természeti földrajzát az egyetemek bölcsészettudományi, gazdasági, jog- és államtudományi karainak, a műegyetemnek, továbbá a gazdasági, kereskedelmi, katonai és tanárképző főiskoláknak hallgatói számára. Ezt a könyvet ismertették a Földrajzi Közleményekben (1924., 36—39. o.) és a Társadalomtudomány c. folyóiratban (1924., 37—47. o.). Az előbbi szerint ehhez fogható munkát a külföldi irodalom is alig mutathat fel (ezt ugyan nem Cholnoky mondja), az utóbbi szerint is szépen és jól megírt könyv. Mit érthetett ennek pl. Hettner Európájának magyar kiadása, amely csak 1925 végén jelent meg, bár megjelenését a Föld és Ember már 1924. III. száma kilátásba helyezi. Igaz, hogy ez a folyóirat Cholnoky szerint nem létezik, mert a kongresszus referátumainak 150. oldalán azt írja, hogy egyetlen földrajzi folyóiratunk van. Cholnoky törvénye szerint már most a vásárlók könyvtárakat Prinz könyvével töltötték meg és így Hettner könyvét nem fogják megvenni. Vagy talán ez is olyan törvény, mint Cholnokynak a Balaton hidrografiája c. művében fennen hirdetett természeti törvénye?^{1a} Kártyavár, amely az első fúvásra összeomlik.

Hettner leíró földrajzának II. kötetére is áll ez. Hiszen maga Cholnoky ír egy több kötetre tervezett leíró földrajzot, amelynek első kötete, Amerika 1917-ben jelent meg. A vásárlók tehát ezzel töltötték meg könyvtáraikat, — nem kell nekik a Hettner — várják, míg a többi kötet is megjelenik. Kívánom, hogy Cholnoky érje meg az utolsó kötet megjelenését is, addig elavul az első, azonnal hozzá lehet fogni a 2. kiadáshoz.

Azt írja továbbá Cholnoky: „Ma már vannak kítűnő magyar tudósaink, jobb könyveket tudunk mi csinálni, mint a német könyvpiacra megjelent könyveknek 90%-a“. A német után nyilván kimaradt a francia szó is, mert mindjárt ezután említi a francia Berget Meteorológiáját. A „ma“ időpontját pontosabban precizírozza a 149. oldal következő kijelentése: „Most, a legújabb időben, amikor végre vannak igazi geográfusaink, jól képzett és helyesen gondolkodó földrajztanáraink, most lehet már jó könyveket készíteni“. Nyilvánvalóan tehát a legutolsó esztendőkről van szó, amióta t. i. Cholnoky a budapesti egyetem földrajzi tanszékén ül. Bizonyára így kell lennie, mert 1916-ban (Földr. Közl. 157. k. o.), amikor még más véleménye volt a külföldi és különösen a német tudományról, közismert nivótlan elnöki megnyitójában² még ezt írja: „Milyen messze vagyunk a külföldtől! Milyen óriási pl. a német geográfiai irodalom s milyen remekeket találunk közöttük. Csak geográfiai folyóirat több van Németországban, mint amennyi tudományos folyóirat összesen nálunk... Nekünk csak egyetlen egy geográfiai folyóiratunk van, amely egy évben tán összesen 30 tven jelenik meg, hisz ez tartalomban alig éri föl a Petermann's Geographische Mitteilungen egytizedrészét, ha figyelembe vesszük, hogy mennyivel több van a német folyóirat egy-egy tven, mint a miénkén!“

Es a minőség! Alig van hazánkban igazi geográfus, alig tudunk igazi geográfiai leírásokat közölni.³

^{1a} Cholnoky Jenő: A Balaton hidrografiája. Budapest, 1918. 203. o. Birálatát l. Földr. Közl. 1919. 50—54. o.

² Ezekben majdnem mindig támadást intézett valaki ellen, saját magát pedig feldicsérte.

³ Páratlan eredmény! 1916-ban még nincsenek képzett geográfusaink. ezután következnek a súlyos háborús esztendők, forradalmak, közben meghalt a budapesti egyetem-földrajztanára, a kolozsvári egyetem földönfutója lesz. 1921-ben foglalja el Cholnoky a budapesti egyetem földrajzi tanszékét és ime rövid öt esztendő alatt a képzett geográfusok gombamódra nőnek ki a földből! Hát a kolozsvári egyetemen Cholnoky 10 esztendő alatt nem tudott geográfusokat nevelni?

Bárcsak megfelelné a valóságnak az a 90%. Hiszen akkor Magyarország hialadna az európai kultúra élén és akkor viszont a németek fordítanak le a magyar könyveket. De hasonlítsuk csak össze pl. Cholnoky: Általános földrajz I—II. részét nem a terjedelem, hanem a belső tartalom és érték szempontjából Supan munkájával, vagy megfelelő részét Berget-ével: az összehasonlítás eredményének megállapítását rábízom az elfogulatlan olvasóra.

Cholnoky „Amerika“ c. munkáját ugyan sok tekintetben modern felfogással írta meg, de van ennek a könyvnek egy megbocsáthatatlan hibája és ez az anyag elrendezése. Vizsgáljuk meg ezt, a rövidség kedvéért csak Észak-Amerikánál, mert Közép- és Dél-Amerikánál ugyanígy van. A 17—331. oldalon Észak-Amerika szerkesztét, éghajlatát, növény- és állatvilágát és népeit ismerteti földrajzi egységek szerint. Ezután — ettől elvonatkoztatva és elválasztva, a szinbiózis és szintézis gúnyjára — a 332—503. oldalon a népesség foglalkozását, gazdálkodását, településeit tárgyalja, de már nem földrajzi egységek, hanem politikai határok, sőt az Egyesült-Államokon belül a meridián- és parallellívdarabokkal határolt egyes államok szerint! Ebben a tekintetben ez a könyv rosszabb a Sievers-féle Länderkunde-nál, amely pedig csakugyan a 90%-os idegen könyvek közé tartozik, mert ez a településeket stb. a földrajzi egységek tárgyalásával kapcsolatban ismerteti. Az Egyesült-Államok- és Kanadának mint politikai és gazdasági egységnek tárgyalása természetesen külön fejezetben történik.

De vajjon mi akadályozta meg Magyarország földrajzának megjelenését?

Hiszen ezt nem fenyegette a fordított munka veszedelme! Olyan földrajzot értek, amilyent Hunfalvy írt 1863—65-ben, illetőleg 1886-ban; ehhez hasonló, ehhez fogható azóta, tehát 60, illetőleg 40 év óta nincs! Cholnoky erre is megadja a választ (Földr. Közl. 1925., 145. o.): *„Társaságunk tudós tagjai ma nem járhatnak külföldön, fordítsák tehát lehetőleg minden munkaképességüket az ország igazi, részletes megismertetésére. Összefoglaló, nagy művet csak akkor lehet majd előállítani, ha a részletes kutatások már bőséges anyagot nyújtanak.“* Ebben a kijelentésben két szörnyű dolog foglaltatik. Az egyik az, hogy a magyar tudós geográfusok csak a kényszerítő körülmények hatása alatt foglalkozzanak hazánk megismertetésével, — ha ezek nem lennének, most is külföldön, Ázsiában, Afrikában stb. járnának és Magyarország maradhatna az ismeretlenség homályában. Elhangzott pedig ez a kijelentés Trianon után, az Úr 1925. esztendejében, a Magyar Földrajzi Társaság közgyűlésén, az elnöki székéből! A közgyűlés talán még tapssal és éljenzéssel is fogadta. A másik az, hogy Magyarország földrajzát majd csak akkor lehet megírni, ha a részletkutatások eredményei már rendelkezésre állanak. Ez annyit jelent, hogy ad Graccas Kalendas. A Balaton és közvetlen környékének tudományos tanulmányozása 36 esztendeje folyik és működése, mint Cholnoky mondja (Kongr. ref. 152. o.), most sincs befejezve. Hány 36 esztendőnek kell eltelnie, hogy az ország minden részét részletesen tanulmányozhassuk. Es addig generációk sorozata Magyarország földrajza nélkül maradjon? Ha Hunfalvy meg tudta írni 1863—65-ben, illetőleg 1886-ban a kor színvonalának megfelelő földrajzát, akkor most is meg lehet írni a tudomány mai színvonalán Magyarország földrajzát! Ez az, amit egyebeken kívül a kongresszus elé kellett volna tárni és a kiadás költségeire fedezetet kérni. Fontosabb ez Amerikánál, Afrikánál, a Földrajzi Társaság népszerű folyóiratánál, fontosabb minden egyébnél. Magyar geográfusnak nem lehet magasabb hivatása, mint Magyarország földrajzának megírása. Ezt a könyvet megvenné minden magyar ember, elol-

vasná, tanulmányozná. Ez a könyv a mai válságos időkben hazaszeretetünk állandó forrása lenne, mert igazán csak azt szerethetjük, amit ismerünk. Ennek a könyvnek idegennyelvű kiadására talán még külföldi kiadó is vállalkoznék, amivel rengeteget használnánk az országnak. E nélkül nem világosíthatjuk fel a külföldet, e nélkül földrajztanáraink nem tudnak jó tankönyvet írni, mert nincs miből.

Én már 1916-ban, „A középiskolai földrajzoktatás reformálása és a geográfus tanárképzés” c. cikkemben (Földr. Közl. 1916., 533—559. o.) felszólítottam Cholnokyt hazánk földrajzának megírására. Erre Cholnokytól érdemleges választ nem kaptam, csak semmitmondó megjegyzéseket (l. Földr. Közl. 1917., 444—453. o.). Adja meg most ezt az érdemleges választ, amellyel eddig adós maradt, azzal, hogy megírja Magyarország földrajzát! Nagyon örvendünk, hogy most már vannak képzett geográfusaink, kik majd segítségére lesznek ebben a nagy munkában. Tőlünk várja ezt a külföld, de ha mi nem csináljuk meg, egy szép napon arra ébredünk, hogy megcsinálják ők jól-rosszul.

Amint említettem, én Cholnoky referátumának csak a fordításokra vonatkozó részével óhajtottam foglalkozni, de Cholnokynak egyik kijelentésére mégis ki kell térnem, amely adatainak megbízhatóságára vet különös világot. Ez így hangzik (147. o.): „... válságos kő esett le (Lóczy) szívéből, amikor 1902-ben⁴ a leíró földrajznak magántanára is akadt az egyetemen s megszabadult néhány évre ettől a nem neki való kizsároló nyűgtől. ... Nem csoda, hogy amint a mellette működő magántanár Kolozsvárra meghívást kapott, egészen elvesztette kedvét és két év múlva örömmel vált meg az egyetemtől és elfogadta a Földtani Intézet igazgatóságát.”⁵ Erre csakugyan nem válaszolhatok egyebet, mint azt, hogy ez teljesen téves állítás. Lóczy 1902, illetőleg 1903 után is, pontosan úgy, mint azelőtt, minden félévben hirdetett 2 órás leíró földrajzi kollégiumot, sőt 1902/03-ban mindkét félévben, 1903/04 II. félévben, 1904/05-ben mindkét félévben összesen 3 órában adott elő leíró földrajzot.⁶ Programján az előzőhöz képest semmit sem változtatott. Ezzel Cholnoky állítása önmagától megdől! Lóczy sohasem gondolt arra, hogy kötelességének egy részét a segédszemélyzetre bárhíta át, ahogyan Cholnoky tenni szeretné (l. referátumának 149. oldalán). Én, aki Lóczy tanársegéde voltam mindaddig, amíg 1908 október havában az egyetemtől megvált, tudom, mi volt Lóczy távozásának oka, és tudják azt mások is, — de hogy nem az volt az oka, hogy Cholnokyt kinevezték a kolozsvári egyetemre, az, a fentiek szerint is, bizonyos.

Végül: föltételezhető-e Lóczyról, hogy örömmel vált meg az egyetemtől, húsz évi működésének színhelyétől? Attól a Földrajzi Intézettől, amelynek minden könyvében, minden térképében, minden műszerében, egyszerűen minden tárgyához az Intézet érdekében kifejtett óriási tevékenységének egy-egy emléke fűzte! Lehetséges-e ez emberileg, lelkileg?

Littke Aurél.

⁴ Nyilván sajtóhiba, mert Cholnoky 1903-ban lett magántanár és első magántanári kollégiumát az 1903/04. tanév első félévben tartotta meg. Addig csak a budapesti Középiskolai Tanárképző Intézet megbízásából tartott „bevezetés a földrajzba” címen előadást, amelyeken úgyszólván kizárólag — tudom, mert az egyik félévben én is hallgattam — a sinusgörbék szerkesztésével és egyéb analitikai geometriai problémákkal foglalkozott, amiket én már mind tanultam a gimnázium VI. osztályában. Úgy látszik, ezt tartotta a legfontosabbnak a geográfus tanárképzés szempontjából.

⁵ Eddig Cholnokynak Lóczy Lajosról írt életrajzából (Földr. Közl. 1920. 33—75. o.) csak azt tudtuk, hogy Lóczyt Cholnoky tette naggyá.

⁶ L. a budapesti Tudományegyetem Tanrendjét: 1902/03. I. félév 42. oldal. II. félév 43. o.; 1903/04. I. félév 51. o., II. félév 53. o.; 1904/05. I. félév 53. o., II. félév 57. o.

Dr. Gesztelyi Nagy László: *Az Alföld.* A Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara. Kiadványai. 1. szám. 30 oldal. Budapest, 1925. Pallas.

A Kamara kiadványaival az Alföld kiaknázatlan értékeinek és meglevő hiányainak minél szélesebb körben való megismertetését tűzte ki célul, hogy ezáltal úgy a fővárosi és vidéki hatóságok, mint pedig az érdeklődők — általában a közvélemény — figyelmét irányítsa ama sok tennivalóra, mely a magyar Kánaán területén még megoldásra vár. Ismertető füzetével tetteket akar provokálni, hogy „az alföldi magyarságot, az itteni gazdálkodást kiemelhessük azon keretekből, amelyekbe, a mostoha gyermekként való kezelés évszázados bűne beletaszította”.

Szerző e füzetében széles látókörrrel és nagy gyakorlati érzéssel sorakoztatja fel a hiányokat és mulasztásokat, amelyeknél a cselekvés és reorganizálás halogatása tovább nem halasztható anélkül, hogy az kultúrfelnyünkre visszahatással ne legyen. A legaktuálisabb problémákkal és kérdésekkel lép elő, amelyek szerint „a mai Magyarország gazdasági politikájának az Alföld érdekei, igényei, szükségletei és gazdasági viszonyai szerint kell alakulnia”, annál is inkább, mert jobban kidomborodik az ország agrár jellege, mint a múltban.

Felsorolva e nagy kultúr munka kezdeményezőit, megrázó nagy elmaradottságot mutat be: a szikések fehér foltjai és Euphorbiát termő homokjai rútitják a „dúsatermő Kánaánt” s a termés alacsony hozama a föld értékét leszállítja. A szikések (1 mill. hold) javításának lehetőségével kapcsolatban hozza a karcagi földművesiskola 300 hold szikésen elért terméseredményeket. A vadvizek lecsapolásánál kiemeli a várható gazdasági és szociális előnyöket. A homokos talaj átalakítására Cegléd és Kecskemét eredményeit említi példa gyanánt. Hangsúlyozza azt is, hogy a jásítással járó tüzelőanyagtermelés a „kun koksz” megtakarításával nemcsak a talaj, hanem a klíma javítását is eredményezné. Az Alföld kultúrpolitikájával kapcsolatban legbántóbb a tanyai közlekedés, a kulturális és szociális elmaradottság.

A Kamara e propaganda megindításával nagy koncepciót árul el. Lehetetlen, hogy e nagytávlatú mozgalom érdemes tetteket ne váltson ki. Ezért szükséges és felette tanulságos Nagy L. füzetének minél szélesebb körben való olvasása és propagálása.

Kanszky Márton.

Dr. Gesztelyi Nagy László: *Az Alföld gazdasági jövője.* 104 oldal. Budapest, 1924. Stádium.

Nemzeti gazdagodásunk első függvény nélkül való plusza a magyar föld produktuma. Ennek újabb forrásait és várható javulását a speciális ipari növények termelésében, továbbá a zöldség-, gyümölcstermelés és ezek nemesítésében látja a szerző. Szól az állattenyésztés fejlesztéséről, az ipari és kereskedelmi kilátásokról s az Alföld gazdasági jövőjének egyéb feltételeiről is. Ezek együttes felkarolása és kifejtése eredményezi majd azt, hogy az elhanyagolt Alföld kilép sívárságából és elhagyatottságából.

A mű előszavában dr. Czettler Jenő azt mondja, hogy a szerző kiváló szorgalommal és az eddig sikerült rekonstrukciós javaslatoknak pontos figyelembevételével készült összefoglaló munkáját úgy tekinti, mint az első fecskét, amely hivatva van gondolatokat ébresztetni azokban, akiktől elsősorban függ a rekonstrukció sikere, az individualizmus és az állami gyámkodás közt hánykolódó mezőgazdaságban. Ezért melegen ajánljuk az érdekeltek figyelmébe.

Kanszky Márton.

Jávorka Sándor dr.: *Magyar Flóra.* (Flora Hungarica.) Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve. A „Studium” kiadása. Budapest, 1924/5. CII + 1307 oldal. (Növényföldrajzi térképvázlattal.)

A fenti címen megjelent mű Magyarország növényzete feldolgozásának mintegy első részét alkotja s az integer Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek kritikai feldolgozását tartalmazza. Bár a virágtalan növények — különösen a mohok, zuzmók és kárák — feldolgozása szintén nagyjelentőségű valamely terület növényföldrajzának ismerete szempontjából, mégis joggal úgy tekinthetjük, hogy Magyarország növényföldrajzának kidolgozásához szükséges anyag *Jávorka Sándor dr.* alapvető művében javarészt már össze van hordva. *Jávorka* „Magyar Flóra”-ja végre rendet teremt a hazai edényes növények ismerete körül, összefoglalja a magyar flóraa vonatkozó teljes irodalmat, művéből végre élénk táruul növénytakarónk eddig többé-kevésbé zavaros képe s végre megtudjuk, hogy valójában hány és mely növényfajok fordulnak elő hazánkban.

A könyv legnagyobb részét (1307 oldal) a növényhatározó kulcsok teszik, ahol egyúttal az egyes növényfajok elterjedése is meg van jelölve. Növényföldrajzi szempontból a fajok elterjedéséről mondottakat tekinthetjük az anyagnak, ebből szűrhető le az ország növényföldrajzi tagolódásáról szóló ismeret. Az egyes fajoknál ugyanis szabatosan fel van sorolva, hogy az ország mely részein teremnek, a ritka növényeknél az ismeretes termőhelyek pontosan meg vannak említve s vázolva van a faj teljes (az országon kívüli) elterjedése is.

Megtaláljuk tehát e munkában, hogy melyek az ú. n. mediterrán, balti és keleti elemek, melyek flóránk bennszülöttjei. kidomborodik tehát az egyes növényfajok növényföldrajzi szerepe és jelentősége.

Földrajzi szempontból bennünket az a rövid összefoglalás érdekel legjobban, amit a szerző „*Növényföldrajzi alapfogalmak és növényföldrajzi beosztás*” címen a bevezető részben, a LXXII—XCII. oldalakon nyújt. Ennek a vázlatnak megértése céljából a szerző sikerült térképvázlatot csatolt művéhez, ami Magyarország új — *Jávorka*-féle — növényföldrajzi felosztását szemlélteti.

Ismeretes, hogy hazánk növényföldrajzi kerületei aránylag jól és könnyen jellemezhetők, de a flórajárások határainak megvonásakor a legnagyobb nehézségekkel találkozunk. Általános különben az a tapasztalat, hogy a növényföldrajzi „határokat” tisztára csak tájékoztató vonalnak kell tekinteni, minthogy a flóraterületek lassú átmenettel s rendszerint nem éles határvonallal csatlakoznak egymáshoz. Így a határ a térképen rendszeren csak többé-kevésbé erőszakoltan húzható meg.

Amikor tehát *Jávorka* új növényföldrajzi térképét tekintjük, a meghúzott vonalak helyén nem szabad éles természeti határokat képzelnünk, ezek csak azt a vonalat jelzik, ami nagyjából a két flórajárás centruma középtávolságának felel meg. A választóvonal táján tehát a két flórajárás elemei lényegében egyforma jelentőségűek.

Jávorka az országot 8 növényföldrajzi területre osztja, nevezetesen a közép-dunai, alföldi, észak-kárpáti, erdélyi, aldunai, dunántúli, horvátországi és quarnerói flórajárásokra. Ezek közül a flórajárások közül a quarnerói a mediterrán, a horvátországi az illir, az aldunai a balkáni flóraterület egyrészét alkotja, a dunántúli flórajárás pedig az Alpokhoz csatlakozik. Az alföldi, közép-dunai, észak-kárpáti és erdélyi flórajárások hazánk saját speciális flóraterületei, amelyek csak alárendeltebb mértékben s csak részben lépik át az ország határait.

Az új felosztás — ami átvette *Borbás*, *Simonkai* és *Rapaics* felosztásainak jó oldalait s elhagyta ezek egyes túlzásait — Magyarország növényföldrajzáról szóló addigi képünket híven tükrözi vissza. Legérdekesebb és legeredetibb e felosztásban az, hogy a szerző a középdunai (középhegységi vagy ösmátrai) flórajárását — találóaan — egész Kassáig és Keszthelyig kiterjeszti, tehát idevonja a délgömöri és tornai mészhegyek flóráját, amelyek valóban — a flóra tekintetében — a Bükkalé szoros rokontságban vannak.

Az előbb említett okokból nehézkesnek látszik azonban a középdunai és alföldi flórajárások közé húzott határ, ami növényföldrajzi határnak nehezen — inkább csak regionális és formációföldrajzi határnak — vehető, a két terület elklitönltetése azonban az áttekinthetőség szempontjából volt célszerű. Kissé heterogénné vált a dunántúli flórajárás a Mecsek és a Borostyánkő-hegység összekapcsolásával, amin viszont a szerző ezen flórajárás két részre tagolásával segített, a Mecseken ugyanis az illír elemek, a Borostyánkő-hegységben pedig a nóri elemek a hangadók.

A növényföldrajzi felosztásban különben a szigorúan vett növényföldrajzi szempontokon kívül más — gyakorlati — szempontoknak is érvényesülni kellett, így bár a felosztással, apróbb részleteket tekintve, teljesen egyet nem értek,¹ mégis azt kell mondanom, hogy ez a felosztás a kézikönyv szempontjából — a gyakorlati célt tartva szem előtt — a lehető legáttekinthetőbb s így a legmegfeleelőbb.

A mű tájékozást nyújt a nálunk előforduló növényformációk közt is s ezek hazai elterjedését is vázolja, ismerteti továbbá a formációk kialakulására ható tényezőket (talaj, klíma), a flóra fejlődéstörténetére vonatkozó ismereteinket, stb., úgy, hogy röviden a hazai flórát illető összes fontosabb kérdéscről tájékoztat.

Jávorka műve sokoldalú, számos célt szolgál. A fentiekben a földrajzi szempontból jelentős részeire hívtuk fel a figyelmet, de a mű ezenkívül a tanügy terén praktikus segédkönyv, a botanikusoknak vezérfonál, az alkalmazott növénytan művelőinek (erdészek, gazdák, gyógyszerészek stb.) gyakorlati segédkönyv stb., ami a magyar tudományos és ismeretterjesztő irodalmat nagyjelentőségű művel gazdagította.

A mű folytatásaként a florisztikai és növényföldrajzi irodalom ismertetését tartalmazó kötet, továbbá a növények felismerését nagyon megkönnyítő képes atlasz kiadása is tervbe van véve. A mű nagy nehézségek közt jelent meg, a magyar flóra fontosabb tagjait ábrázoló képek kiadásához — melyeket *Jávorka* művéhez méltó, gyönyörű szép és természetű kiállításban *Csapody Vera* tanárnő, jónévű növényrajzoló készített — a társadalom további áldozatkészsége szükséges.

Dr. Boros. Adám.

Hettner Alfréd: *A letró földrajz alapeonalai.* A III. javított kiadás után németből fordította *Littke Aurél.* — I. köt. *Európa.* 8° 380 l., 247 szövegekzi térkép-vázlattal és ábrával. Budapest, 1925. A Kir. Magy. Egyetemi Nyomda kiadása.

Amit a hazai geográfának óvtizedek békés munkájával és tanításával sem sikerült elérnie, azt a világháború kitérőse szinte egy csapásra váltotta valóra: kitágította közönségünk földrajzi látkörét. Ez különben érthető. A nagy háború közben ébredtünk rá arra, hogy országunk sorsa, különböző helyzete és tarka etnikuma

¹ Az Alföld flóráját a környező hegyvidék uralja, ezért önálló flóraterrületnek nem tekintem (l. Magyar Botanikai Lapok, 1924. 14., 79. lap), a somogyi síkság, továbbá az ottani homokpuszták miatt, felfogásom szerint inkább az Alföldhöz, mint a Dunántúlhoz vonható (l. ugyanott, 4. lap) stb.

miatt nemcsak rajtunk, hanem a szomszédságunk erőviszonyain is múlik. A rosez békék sorozata e rávélekedésünket még inkább megerősítette, mert még távolabbi hatalmak érdekeit láttuk felbukkanni.

Ma már tudjuk, hogy sorsunk nagyjában a világpolitika, részleteiben pedig az európai hatalmi egyensúly alakulásától függ. Tudjuk azt is, hogy e politikai érdekek valódi rügői hatalmi, főleg pedig gazdasági tényezők, amelyek viszont végeredményben földrajzi tényezőkben gyökeresnek.

Válságra fordult nemzeti létünk *helyes megítélését* tehát végeredményben a helyes földrajzi ismeretek alapozzák meg. Ennek szolgálatába szegődött *fordító és kiadója*, amikor a világirodalom *legalkalmasabb* földrajzát nyújtják a magyar közönségnek.

A heidelbergi professzornak ez a kétkötetes műve csak részben új, s átdolgozása a legújabb. Egy évtizeddel ezelőtt bővebben írta meg az első kötetet, azóta tömörítve és átdolgozva adta újra közre. A második kötet teljesen új munka.

A magyar fordítás számot vetve sajátos geográfiai érdeklődésünkkel, újra, de csak kisebb mértékben, megváltozott. Szerző jóváhagyásával a Németországra vonatkozó részt fordító szűkebbre fogta, viszont a Magyarországot tárgyaló fejezeteket kibővítette és — helyesbítette. Ezzel a munka még közelebb férkőzik geográfiai érdeklődésünkhöz, behelyezkedik abba a látkörbe, amelybe a Nyugat nagy geógrafusainak egyike sem tud behelyezkedni.

A Közép-Európa kellős közepéből szemlélődő német geográfus látkörében északi és nyugati szomszédainkkal egyetemben Közép-Európa peremére kerülünk.

És e *peremi helyzetünk* helyes mérlegelésében és kihasználásában gyökerezik hazánk dicső multja és — a mai sívár jelen után — boldogabb jövője. És e sajátos peremi helyzetünket helyesen megítélni csak magyar, vagy igazán középeurópai geográfus tudja. Mi elmulasztottuk, ezért kell kész német műhöz folyamodnunk.

Hettner művének tengelye: *Közép-Európa*. E körül csoportosul a többi terület a maga tájaival és a tájakba illeszkedő országokkal. A szerző szintetizáló földleírásában ugyanis a kereteket nem a politikai határok, hanem ennél maradandóbb alakulatok, a természetes területegységek alkotják, pl. Brit-szigetek, Skandináv-félsziget, Közép-Európa, Keleteurópai Álföld, Balkán, de valamennyi közül a legpompásabb: Nagy-Magyarország. Jól esik szerző német könyvében azt látnunk, hogy a Kárpáti Medencét egységként tárgyalja és csak e tárgyalás befejeztével jegyzi meg, hogy ezt a területet vétkes kezek földarabolták. De a német geográfus siet hozzáfűzni a tudományos kritikát. Ezeket az egységeket geológiai okfejtéssel geomorfológiai alapon keríti el és taglalja tájakra. Klíma, élővilág, ember és alkotásai aztán a szinte önmagától adódó okszerű összefüggésben kerülnek rá a szilárd talapzatra, hogy végül a kultúrtájak, majd gazdasági és politikai egységek megállapítása koronázza a geográfiai ecsetelést.

Módszere mindvégig ugyanaz: egy emberöltő munkájában megállapodott geográfus kiforrott módszere. Azé a geográfusé, ki a földrajzt nem a különféle tudomány-szakok összehordta eredmények zagyva egybefoglalásának, hanem elsősorban *térbeli tudománynak* tekinti. E *chorologikus szemléletnek* tulajdonítjuk főleg szerzőnek amaz éles megfigyeléseit, amellyel a földszíne nagy területegységeit meglátja, taglalja és a geográfia sajátos nyelvén tömören ismerteti. Talán kissé túltömören, de — sokoldalún.

Hettner könyvének magyar fordítása geográfiai irodalmunk gazdagodását jelenti. *Littke* Aurél pompás fordítása érdemes munka. *Ertizedes hiányon segített for-*

dításának közreadásával. A művelt közönség komoly munkát kap benne, a szaktanárság és az egyetemi ifjúság pedig könnyen kezelhető, igen hasznos vezér-, illetve tankönyvet.

A kiadó Kir. Magy. Egyetemi Nyomda gondoskodott a magyar fordítás előkelő és csinos kiállításáról.

Úgy tudjuk, hogy a tengerentúli földrészeket tartalmazó második kötet március hó végén jelenik meg. Strömpl.

Brunhes, Jean: *La Géographie Humaine.* Paris. Librairie Félix Alcan. I—III. kötet. Harmadik kiadás.

1910-ben jelent meg Jean Brunhes: „*La Géographie Humaine. Essai d'une nouvelle classification positive. Principes et exemples*” című műve. Ebben a munkában szerző — amint azt az elég hosszú címben maga is kifejezésre juttatja — arra tesz kísérletet, hogy az emberföldrajz körét pontosan meghatározza s hogy megismertesse mindazokat az elveket, amelyeket eme tudomány művelőinek szem előtt kell tartaniok. De nem elégedett meg az elvek egyszerű felsorolásával, hanem azokat példákkal is megvilágította, még pedig majdnem kizárólagosan olyanokkal, amelyeket saját szemével látott. Hisz szerző főcélja éppen az, hogy olvasóit ennek az új tudománynak olyan művelésére buzdítsa, hogy adataikat elsősorban saját megfigyeléseiből merítsék. Mindjárt példákkal is szolgál és az előzőkben körülírt elveinek betartásával megírja a sivatag két emberszigetének: a Suf és a Mzab oázisoknak és az Alpok egyik emberszigetének, az Anniviersi völgynek emberföldrajzi monográfiáit.

Az emberföldrajz újszerű meghatározása és az új módszer iránt sok volt a kifogás, de még több az elismerés s az utóbbiak közül Brunhes nem annak örült a legjobban, hogy két kiadást hamarosan szétkapkodtak, hanem annak, hogy művét majdnem teljes terjedelmében angol nyelven is kiadták, mert — mint maga mondja — „több mint száz év óta egy francia didaktikai földrajz-munkát sem fordítottak le idegen nyelvre”.

Brunhes világhírű művének 3. kiadása áll most előttünk. Címe megrövidült, egyszerűen: *La Géographie Humaine.* Nem „kísérlet” tehát többé. Az első kiadás előszavának szerénykedő hangja is eltűnt s büszkén közli egyik amerikai kiadójának nyilatkozatát, amelyből kitéjük, hogy Brunhes munkája fontos nemzetpolitikai missziót is teljesít, mert megismertette az amerikaiakkal a francia gyarmatokat, hivatkozásaival az eddig jóformán csak német művekből táplálkozó amerikaiak számára hozzáférhetővé tette a francia földrajzi irodalmat s ezáltal mindkét nép javára elősegítette a francia és amerikai geográfusok személyes érintkezését is. De maga a mű lényegében teljesen a régi. Szerző elveit változatlanul fenntartja s ragaszkodik módszeréhez, hogy lehetőleg csak saját megfigyeléseiből vonja le következtetéseit. Csak annyiban csinál mégis kivételt, hogy egyik amerikai kiadójának: Bowmannak, a Közép-Andok emberszigeteinek emberföldrajzi monográfiáját, amely az angol kiadásban már úgyis megjelent, saját monográfiái között most franciául is hozza. Brunhes is csatol a harmadik kiadáshoz egy új monográfiát azokról az utakról, amelyeket a franciák hátsó-indiai gyarmataikon 1923-ban adtak át a forgalomnak, s amelyek felhasználásával Ha-noiból (Tonking fővárosából) az addigi 24 nap helyett 24 óra alatt lehet eljutni Laos tartományba. Az annami tengerpartról Laosba vezető főútvonalat Brunhes be is járta s Laos földrajzilag majdnem ismeretlen területéről becses megfigyeléseket közöl. Ekkép az első kiadás

két monográfiája mellé két újat kapunk, úgyhogy Ausztrália kivételével az összes kontinensek szerepelnek, ami a munka értékét nagyban emeli. Az első kiadás óta eltelt 15 év gazdasági változásait is figyelembe veszi s ezeknek megfelelőleg egyrészt egyes szakaszokat (a gyapotról, a gyapjúról, a petróleumról, stb.) helyesbít, másrészt újakat iktat be (a ragályos és járványos betegségekre vonatkozó kutatások emberföldrajzi jelentőségéről, stb.). Újdonság a függelék is, melyben tanácsot ad arra, hogy a rokontárgyú „földrajzokat” hogyan kell egymástól elválasztani, s ezenkívül újból meghatározza az emberföldrajzot s megállapítja részeit. A munka külső megjelenése csak annyiban változott, hogy az egész három kötetre oszlik. Az első tartalmazza az elveket és a példákat, a második a monográfiákat, s a harmadik az illusztrációkat, összesen 367-et, ebből 153 újat. Ez az új beosztás nagyon praktikus, mert az ember olvasás közben kényelmesen maga elé helyezheti a megfelelő képet, csak kár, hogy az illusztrációk egy részének technikai kivitele nagyon gyenge, sokkal gyengébb, mint a legutóbb megjelent német sajtótermékeké.

Szakáll Zsigmond.

Schmidt, Peter Heinrich: *Wirtschaftsforschung und Geographie*. Jena, 1925. IX és 239 l.

Schmidt, saját bevallása szerint, azt a gazdaságföldrajzi módszert kívánja leírni, amely a gazdasági jelenségeknek a földön való területi elterjedésének vizsgálatából áll s vázolni akarja ezen módszer történeti kifejlődését és kutató eszközeit is.

Schmidt akként reméli célját megközelíteni, hogy végighalad a közgazdaságtan fejlődésén s kiemeli a földrajzi módszernek azon belül végbement kialakulását, alkalmazási területét. Ezen tántörténeti áttekintés a könyv nagyobb részét veszi igénybe.

Sokfajta dogmatörténet szemlélteti a különböző tudományszakok fejlődésének menetét. Úgy a földrajzi felfedezések, mint a földrajz elvontabb művelésének története meg van írva. Mindamellet, tudomásom szerint, *Schmidt* munkája az első kísérlet arra, hogy vázolja a földrajzi gondolatnak kifejlődését a gazdasági tudományokon belül. A tanusítottnál nagyobb elmélyedésre lett volna azonban ahhoz szükség, hogy az egyes közgazdasági elméleteknek a földrajzi gondolkodással való kapcsolata, utóbbtól való függősége megfelelően kidomboríttassék. *Schmidt* már az általa tárgyalt szerzők kiválasztásánál is meglehetősen ötletszerűséget tanusít. Arra ügyel, hogy a szokásos közgazdasági tantörténeti felosztásoknak megfelelő irányzatok lehetőleg mind szerepeljenek, a határhasznelmélet azonban már nem jut szóhoz, noha pl. *Wieser Frigyes* mindenestre megérdemelte volna azt, hogy behatóan méltányolják, miután tanában a nemzetgazdaságnak és a világ gazdaságnak, egy szóval olyan alakzatoknak, amelyeknek többek között földrajzi jellege is nagy jelentőségű, már a fogalomfelépítés szempontjából is előkelő helyet juttat. Ezzel szemben azután rendkívül örvendetes az, hogy a vizsgálatot a különböző földrajzi irányzatok nevesebb képviselőire is kiterjeszti, annak megállapítása céljából, hogy mik azoknak gazdasági nézetei.

Igen sajnálatos, hogy *Schmidt* eljárása nem kritikaibb. Az természetesen még nem hiba, hogy megemlékezik arról is, mekkora hatást gyakorolt pl. az újkor elejei felfedezések híre az utópiaszerzők fantáziájára, noha ennek megállapítása aligha alkalmas arra, hogy új gazdasági tanulságokat közvetítsen. A *Malthus* földrajzi ismereteiről szóló tanulmányba is belé lehet nyugodni. A *Malthus*-féle elméletnek földrajzi szemszögből megejtett kritikája azonban, sajnos, a külsőségekhez tapad s

nem nyújt egyebet annál, amit ezen tan közgazdasági bírálói már régóta felhoz-
tak ellene.

Még sajnálatosabb az, hogy *Schmidt* a közgazdaságtan elméleti problémái
íránt csak igen kevés megértést tanusít. Csak kivételesen utal a jelenségek földrajzi
és gazdasági szemléletek között fennálló kapcsolatokra és viszonyra.

Schmidt könyvének második, rövidebb terjedelmű részében a *gazdaságföldrajz*
kutatás módszertanával foglalkozik, mely, nézete szerint, a földrajzi és gazdasági
kutatási módok szintéziséből áll. Ezen szintézis hasznosságát találóan indokolja:
„Míg a földrajztudós a földből indul ki, a közgazda kiindulópontját a gazdasági
jelenség képezi. Az egyiket azon módszer uralja, amely a földrajzi tájak térbeli
kiterjeszkedésének és sokfajta alakulásának vizsgálatára alkalmas, a másik ala-
posán ismeri azon tárgyakat, amelyek földrajzi elterjedését kell kutatni. Miként a
földrajztudósnak meg kell szereznie előbb ezen tárgyismeretet, ugyanúgy a közgaz-
dának is meg kell barátkoznia a földrajzi kutatás módszereivel“. Sajnos azonban
nem azt próbálja meg igazolni, ami pl. *Carey* tanításának egyik magját képezi, hogy
t. i. a gazdasági törvények különböző tájakon különbözőként érvényesülnek.
*Schmidt*nek vonatkozó módszertani fejtegetései nem hatnak lezártakként, kielégi-
tően, noha a gazdaságföldrajz vizsgálati területének általa adott meghatározásával
összevágóan helyesen érzi meg azt, hogy a fejlett gazdasági jelenségek, pl., sőt
talán elsősorban a tőke, a földrajzi tájak alakulását messzemenően befolyásolják
(164—165. l.). Hogy módszertana még sem vezet megnyugtató eredményekhez, az csak
kisebb mértékben annak következménye, hogy először a földrajz, azután a gazda-
ságtan, végül a gazdaságföldrajz módszerét vázolja (191—200. l.). A gazdasági és
földrajzi fogalmak *Schmidt* által megvont párhuzama mesterkéltnek látszik, nem is
indokolja meg különösebben. A vonatkozó szembeállítás a következőképpen fest
(195. l.):

Földrajz	Közgazdaság
területi különbözőség	szükséglet
az előfordulás korlátoltsága	jószág
helyezkedettség	szűkösség
természetszerű ritkaság	érték
távolságok leküzdése	csere
szállítás	áru.

Ez a szembeállítás a szerző találékony szellemességét dicséri, nem bír azonban
ismeretértékkel. A külsőségeken tapad s nem kísérel meg annak igazolását, hogy a
gazdasági jelenségek megértése, a gazdasági törvényszerűségek magyarázata szín-
telen marad addig, amíg a föld felületének sajátosságai és az ember gazdasági tevő-
kenységét befolyásoló természet nem lesznek tekintetbe véve. E vonatkozásban még-
egyszer hangsúlyozom, ha *Schmidt* törődött volna az idevágó legfontosabb össze-
függésekkel és nem hanyagolta volna el azokat, úgy az ipari, meg az általános gaz-
dasági település kérdésének tárgyalása egészen másként alakult volna.

Összefoglalóan tehát az mondható, hogy *Schmidt* meglát ugyan bizonyos
kombinatív lehetőségeket a két tudomány, a közgazdaságtan és a földrajz módsze-
reinek hasznosítása tekintetében, azonban csak felületesen jelöli meg s maga nem
használja ki teljes mértékben azokat. Mindamellert mégis remélhető, hogy azok,
akik az általa megjelölt utat követendik, azt idővel szélesebbre és egyenletesebbé
fogják kitaposni és hogy annak követése a jövőben tanulságosabb tájakra fog
vezetni.

Varga István.